

**NASCHOLINGSACTIVITEITEN VOOR ONDERSTEUNERS VAN MENSEN
MET ERNSTIG MEERVOUDIGE BEPERKINGEN.
AANWIJZINGEN VOOR VERVOLGACTIVITEITEN**

Landelijk KennisNetwerk Gehandicaptenzorg
Kennisbundeling ten behoeve van mensen met een handicap

M. Kersten

LKNNG, september 2003

Nascholingsactiviteiten voor ondersteuners van mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Aanwijzingen voor vervolgactiviteiten.

1. Inleiding

Het Landelijk KennisNetwerk Gehandicaptenzorg (LKNG) brengt, op verzoek van de Federatie van Ouderverenigingen (FvO) en de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN), in kaart welke (na)scholingsactiviteiten er in Nederland zijn voor de zorgverlening en ondersteuning van mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Deze kunnen bestemd zijn voor zowel professionals als mensen uit het persoonlijke netwerk. Hiermee wordt uitvoering gegeven aan een van de actiepunten naar aanleiding van de nota *Ruimte voor mensen. Naar een verhoging van de kwaliteit van bestaan en de kwaliteit van ondersteuning van mensen met ernstig meervoudige beperkingen* (FvO en VGN, 2002).

Het doel van deze studie was te komen tot een overzicht met gestandaardiseerde beschrijvingen van enkele tientallen activiteiten, waaraan een korte inleiding en aanwijzingen voor vervolgactiviteiten zijn toegevoegd. Dit overzicht zou gemakkelijk te actualiseren en toegankelijk voor een groot publiek moeten zijn. Het overzicht is inmiddels gereed en zal gepubliceerd worden op de website www.emgplatform.nl, die vanaf 12 maart operationeel zal zijn.

Dit overzicht is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in (na)scholingactiviteiten, maar met name voor opleidingsfunctionarissen, gedragsdeskundigen, managers en de Centra voor Consultatie en Expertise voor mensen met een bijzondere zorgvraag.

Daarnaast wordt met de inventarisatie van de huidige (na)scholingactiviteiten beoogd een bodem te leggen voor andere activiteiten op het terrein van opleiding en training en het faciliteren van de ontwikkeling van nieuw materiaal. Het LKNG zal daarom op basis van het overzicht gerichte aanwijzingen geven voor vervolgactiviteiten. Deze worden in de onderhavige notitie gepresenteerd.

De opbouw van deze notitie is als volgt. Allereerst wordt kort de gevolgde werkwijze uiteengezet. Daarna volgt een analyse van de beschrijvingen. Op basis van de bevindingen van deze analyse worden aanwijzingen voor vervolgactiviteiten gegeven.

2. De gevolgde werkwijze

Ter voorbereiding op de inventarisatie werd allereerst, in overleg met de klankbordgroep (voor de samenstelling zie bijlage 1), vastgesteld om welke nascholingsactiviteiten het hier zou gaan.

Uitgangspunt hierbij was dat het zowel (na)scholingsactiviteiten kan betreffen die **bestemd zijn voor** ondersteuners van mensen met ernstig meervoudige beperkingen als ook om activiteiten die **zeer relevant** voor deze mensen zijn. Om nascholingsactiviteiten te laten aanslaan bij praktijkwerkers blijkt het van groot belang dat de casuïstiek die hierin wordt behandeld, in voldoende mate herkenbaar is. Er zijn criteria opgesteld waaraan nascholingsactiviteiten moeten voldoen om te worden opgenomen in het overzicht.¹

Deze criteria zijn:

1. Er is expertise aanwezig over de problematiek van mensen met ernstig meervoudige beperkingen.
  - a) De inhoud richt zich op overdracht van kennis, attitudes en vaardigheden, die specifiek nodig zijn om op een goede en verantwoorde wijze mensen met ernstig meervoudige beperkingen te ondersteunen op één of meer levensgebieden of op één of meer specifieke aspecten van het dagelijks leven.
  - b) In de doelstelling van de activiteit zijn mensen met ernstig meervoudige beperkingen c.q. hun problematiek herkenbaar.

---

¹ Bij de 'zeer relevante' activiteiten zijn deze criteria iets minder strikt gehanteerd.

2. De doelgroep betreft mensen die ondersteuning bieden aan mensen met ernstig meervoudige beperkingen, dit kunnen zowel professionals als mensen uit het persoonlijk netwerk zijn.
3. Minimumomvang: deze bedraagt minstens een dagdeel.
4. Er is een schriftelijke neerslag: tenminste zijn doel, inhoud en doelgroep omschreven.
5. Het kan gaan om zowel landelijke als lokale activiteiten, mits deze open staan voor inschrijving voor personen buiten de eigen organisatie.

Vervolgens werden, met behulp van intermediairs, nascholingsactiviteiten opgespoord die aan deze criteria voldoen. Dit leidde tot een groslijst van te beschrijven activiteiten. Deze groslijst is voor een reactie toegezonden aan de klankbordgroep. Van de activiteiten waarover (een meerderheid binnen) de klankbordgroep van mening was dat deze beantwoordden aan de criteria is een beschrijving opgesteld.

De opzet van de beschrijvingen is in samenspraak met de klankbordgroep vastgesteld. Zie hiervoor bijlage 2. Vervolgens is bij de verantwoordelijke organisaties informatie opgevraagd voor het opstellen van de beschrijvingen. In een later stadium zijn de beschrijvingen aan hen voorgelegd voor accordatie.

3. Analyse van de beschrijvingen²

Achtereenvolgens bespreken we de bevindingen over de doelgroepen, de einddoelgroep, de thematiek, de cursusduur, de accreditatie en de organisatie die het aanbod verzorgt.

Voor **welke doelgroepen** de (na)scholingsactiviteiten bestemd zijn is aangegeven in tabel 1 en 2.

Tabel 1: Cursussen naar aantal doelgroepen (inclusief dubbeltellingen) (N=34)

Eén doelgroep	21
Meerdere doelgroepen	13
Combinatie professionals en persoonlijk netwerk	7

---

² Voor een totaaloverzicht, zie bijlage 3

Tabel 2: Cursussen naar soort doelgroep (inclusief dubbeltellingen) (N=34)

Diverse soorten begeleiders (meestal betreft het activiteitenbegeleiding, veel minder de basiszorg)	26
Ouders / anderen uit persoonlijk netwerk	7
Gedragsdeskundigen	7
Paramedici	7
Managers	3
Leraren	3
Mensen met een verstandelijke beperking	1

Uit tabel 1 blijkt dat het merendeel van de (na)scholingsactiviteiten, namelijk 21, bestemd is voor één doelgroep. Regelmatig worden er echter meerdere doelgroepen genoemd (13 keer). Bij de helft daarvan is dit een combinatie van professionals en mensen uit het persoonlijk netwerk.

Verder blijkt uit tabel 2 dat de meeste (na)scholingsactiviteiten gericht zijn op inhoudelijk professionals. (Activiteiten)begeleiders vormen de grootste groep (26 keer), gevolgd door gedragsdeskundigen en paramedici, bij zeven activiteiten. Opmerkelijk is dat er voor managers en voor begeleiders in de basiszorg nauwelijks aanbod blijkt te bestaan. Verder is er nog maar een beperkt aanbod gericht op het persoonlijk netwerk. Tenslotte is opvallend dat één activiteit ook bestemd is voor de mensen zelf.

In de volgende tabel is te zien op welke einddoelgroep³ de (na)scholingsactiviteiten betrekking hebben.

Tabel 3: Cursussen naar einddoelgroep (N=34)

Mensen met ernstig meervoudige beperkingen (Mensen e.m.b.)	8
Kinderen met ernstige meervoudige beperkingen (Kinderen e.m.b.)	3
Mensen met een visuele en verstandelijke beperking (visuele en v.b.)	1
Mensen met een auditieve en verstandelijke beperking (auditieve en v.b.)	2
Mensen met (zeer) ernstig verstandelijke beperkingen (zeer ernst. v.b.)	13
Mensen met ernstig tot matig verstandelijke beperkingen met moeilijk hanteerbaar gedrag (matige/ernst. v.b., gedrag)	1
Mensen die intensieve verzorging behoeven (intensieve verzorging)	1
Mensen met verstandelijke beperkingen (mensen met v.b.)	4
Ouderen en dementerenden met een verstandelijke beperking (oud. en dem. met v.b.)	1

De einddoelgroep blijkt zeven keer (dus bij minder dan een kwart van de gevallen) 'mensen met ernstig meervoudige beperkingen' te zijn. Veel vaker, namelijk dertien keer, wordt aangegeven dat de einddoelgroep 'mensen met (zeer) ernstig verstandelijke beperkingen' zijn. Verder zien we dat de einddoelgroep vier maal 'mensen met verstandelijke beperkingen' is. Tenslotte valt op dat er weinig activiteiten gericht zijn op kinderen (namelijk drie) en dat er maar één activiteit gericht is op ouderen met een verstandelijke beperking.

In tabel 4 is aangegeven welke thematiek centraal staat in de (na)scholingsactiviteiten, bij de diverse einddoelgroepen.

Tabel 4: Cursussen naar thematiek⁴ en einddoelgroep⁵ (inclusief dubbeltellingen)

³ Oftewel: de mensen met beperkingen.

⁴ Per (na)scholingsactiviteit kunnen meerdere thema's worden genoemd.

⁵ Voor de betekenis van de afkortingen van de einddoelgroep, zie tabel 3.

Thematiek (N) en doelgroep	Mensen e.m.b.	Kindere n e.m.b.	Visuele en v.b.	Auditieve en v.b.	(Zeer) ernst. v.b.	Matige/ e.v.b., Gedrag	Intensieve verzor-ging	Mensen met v.b.	Oud. en dem. met v.b.
Communicatie (9)	3	2		2	2				
Zintuigen (5)	1		1		3				
Dagbesteding (4)	1				3				
Massage (3)					2		1		
Motoriek	1								
Diagnostiek / behandeling (2)	1		1						
Methodisch werken (2)					2				
Gedragsproblematiek (1)						1			
Scholingsaanbod (1)		1							
Opvoedingsprogram-ma (2)	2								
Verduidelijken onder-steuningsvraag (1)	1								
Ontwikkelingspsy-chologie (1)					1				
Spelvormen (1)					1				
Persoonlijke toe-komstplannen (1)								1	
Bejegening (2)							1	1	
Belevingsgericht (1)									1
Samenwerking (1)								1	
Sociale netwerk (1)								1	

Uit deze tabel blijkt dat er relatief veel aandacht uitgaat naar 'communicatie', 'zintuiglijke zaken' en 'dagbesteding'. Over 'diagnostiek en behandeling' en 'gedragsproblematiek' is het aanbod zeer beperkt. Witte vlekken zijn er over de volgende onderwerpen: zeggenschap, wetgeving, beeldvorming, perspectief, mate van beperkingen en praktische zorgaspecten.

Opvallend is verder dat er veel overdracht op attitudeniveau is en dat kennisoverdracht en het trainen van vaardigheden (relatief) minder aan bod komt. Dat hangt samen met de stand van de praktijk(kennis). Aanwezige inzichten en vaardigheden bij bijvoorbeeld paramedici, muziekagogen, begeleiders enz. worden nog te weinig gesystemiseerd overgedragen aan ondersteuners. Tenslotte is opmerkelijk dat er op dit moment geen aanbod lijkt te zijn over elementen uit de basiszorg c.q. verpleegkundige zorg, zoals tiltechnieken, pijn, haptonomie. Dit laatste is van groot belang met het oog op het aanleren van de attitude. Overigens zijn er met betrekking tot het signaleren van pijn plannen om op niet al te lange termijn trainingen te geven voor groepsleiding in het werken met een nieuw ontwikkelde 'Checklist PijnGedrag'.

Het volgende aspect waarbij wordt stilgestaan is de **cursusduur**. Zie tabel 5.

Tabel 5: Cursussen naar tijdsduur (N=34)

1 dagdeel	1
2 dagdelen	13
4 dagdelen	7
4 tot 6 dagdelen	1
6 dagdelen	5
2 maal 4 dagdelen	1
16 of 17 dagdelen in een half jaar	2
Een jaar	2
Een tot anderhalf jaar	1
Afhankelijk van het aantal gekozen modules	1

Het merendeel van de activiteiten blijkt kortlopend te zijn, namelijk maximaal 2 dagen. Er zijn maar weinig scholingsactiviteiten die een langere duur en dus ook een intensiever karakter hebben.

Wat betreft **accreditatie**, blijkt dat er slechts bij een zeer klein deel van het aanbod hiervan sprake is, namelijk bij vier cursussen, terwijl bij drie andere cursussen accreditatie aangevraagd is. In deze gevallen is de kwaliteit van de activiteit vastgesteld door een extern orgaan. Van de overige activiteiten is dit niet altijd het geval. Voor de opname in het overzicht is als minimumeis gehanteerd dat cursussen practice-based moeten zijn.

Tenslotte staan we stil bij de **organisatie** die het aanbod verzorgt. Zie tabel 6.

Tabel 6: Cursussen naar organisatie die het aanbod verzorgt (N=34)

Zorginstelling	12
Organisatie/Vereniging op terrein van scholing en deskundigheidsbevordering	12
Onderzoeksinstituut	7
Overig	3

Veel aanbod blijkt te worden verzorgd door zorginstellingen en door organisaties op het terrein van scholing en deskundigheidsbevordering.

4. Aanwijzingen voor vervolgactiviteiten

Uit de gepresenteerde analyse kunnen aanwijzingen voor vervolgactiviteiten worden afgeleid. Deze worden hieronder genoemd.

Gebleken is dat er voor drie **doelgroepen** nog maar weinig (na)scholing op het terrein van mensen met ernstig meervoudige beperkingen plaatsvindt, namelijk voor managers, mensen uit het persoonlijk netwerk en begeleiders in de directe zorg.

Aanwijzing 1:

Omdat het vermoeden bestaat dat niet het gehele management dat betrokken is bij de ondersteuning aan mensen met ernstig meervoudige beperkingen voldoende zicht heeft op de specifieke problematiek van deze groep en wel een sleutelpositie inneemt bij het creëren van goede randvoorwaarden voor de ondersteuning aan mensen met ernstig meervoudige beperkingen is het wenselijk dat nagegaan wordt of er bij hen behoefte bestaat aan deskundigheidsbevordering in de vorm van het uitwisselen van 'good practices' of in de vorm van cursorische activiteiten. De VGN zou dit kunnen nagaan binnen haar eigen gremia.

Aanwijzing 2:

Bij mensen uit het persoonlijk netwerk en met name ouders is veelal een eigen deskundigheid aanwezig ten aanzien van mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Desalniettemin zijn er aanwijzingen dat er bij deze groep behoefte bestaat aan deskundigheidsbevordering in de vorm van uitwisseling van ervaringen met elkaar of met hulpverleners of door middel van cursorisch aanbod. Het persoonlijk netwerk kan, tezamen met professionals, een belangrijke rol spelen in het bevorderen van de kwaliteit van bestaan van mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Daarom is het belangrijk dat hierbij nog een inhaalslag wordt gemaakt. Daarbij kan de FvO een initiërende rol vervullen. Het Platform EMG is, in de persoon van de beleidsmedewerker, bereid een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen van dergelijk aanbod indien dit gewenst is.

Uit het overzicht van de **einddoelgroepen** kwam duidelijk naar voren dat er veel materiaal dat niet direct voor de einddoelgroep 'mensen met ernstig meervoudige beperkingen' bestemd is, wel relevant is voor hen (door de combinatie van thematiek en inhoudelijke expertise bij de docenten). Hieronder bevonden zich ook enkele cursussen met als einddoelgroep 'mensen met verstandelijke beperkingen'.

Aanwijzing 3:

Het is dan ook belangrijk dat degenen die op zoek zijn naar geschikt (na)scholingsaanbod erop geattendeerd worden dat cursussen met een andere einddoelgroep ook in aanmerking kunnen komen. In de toekomst moet hierover een actueel overzicht blijven bestaan. Dit zal een aandachtspunt moeten vormen van de beleidsmedewerker van het Platform EMG, die de gehele website waarop het cursusoverzicht wordt gepubliceerd zal onderhouden. Daarnaast kan het Platform EMG een bijdrage leveren door mensen voor een bepaald onderwerp bij elkaar te brengen. Het verdient sterke voorkeur dat de zorginhoudelijke werkgroep van het Platform, waarin gedragsdeskundigen zitting hebben, hierin een actieve rol kan spelen.

Vervolgens bleek uit het overzicht dat er voor de leeftijdscategorieën 'kinderen' en 'ouderen' nauwelijks cursussen plaatsvinden. De indruk is dat de deskundigheid op dit terrein nog onvoldoende gebundeld is.

Aanwijzing 4:

Het is belangrijk om na te gaan of de specifieke deskundigheid over de einddoelgroepen 'kinderen' en 'ouderen' in het bestaande (na)scholingsaanbod kan worden opgenomen, dan wel of er specifiek aanbod hierover moet worden ontwikkeld.

Over de **thematiek** van de (na)scholingsactiviteiten werd geconstateerd dat het aanbod over enerzijds 'diagnostiek en behandeling' en anderzijds 'gedragsproblematiek' zeer beperkt blijkt te zijn. Tegelijkertijd is het beleid in voorzieningen dat er, in het kader van vraaggestuurde zorg, niet meer overal screening mag plaatsvinden. Dit moet nu op vraag gebeuren. Dit betekent dat begeleiders geschoold moeten worden om te signaleren dat er iets aan de hand is. Dit geldt met name ten aanzien van zintuigstoornissen en refluxziekte, die beiden een grote prevalentie hebben bij mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Verder is het ook van belang dat er aandacht is voor de onderkenning van autisme. Dit is bij deze doelgroep niet gemakkelijk te onderkennen, maar het komt wel voor bij hen.

Door de IGZ (2000) is aangegeven dat de overheid wetenschappelijk onderzoek naar interventies op het terrein van zintuigstoornissen zou moeten stimuleren. Inmiddels vindt zowel onderzoek naar visus- als auditieve stoornissen plaats. Het is van groot belang dat de hierin opgedane inzichten door middel van cursussen bij de professionals terechtkomen.

Aanwijzing 5:

Het is van belang om na te gaan in hoeverre er binnen het bestaande initiële onderwijs voor begeleiders aandacht wordt gegeven aan signalering van zaken als zintuigstoornissen, refluxziekte en autisme. Voor zover dit onvoldoende gebeurt zou de ontwikkeling van (na)scholingsaanbod op het terrein van onderkenning van visusstoornissen, auditieve stoornissen, refluxziekte en autisme bevorderd moeten worden.

Tiltechnieken zijn, in relatie tot de arbowetgeving, al opgenomen in het reguliere aanbod. Het is echter de vraag in hoeverre dit voldoende is voor begeleiders van de groep mensen met ernstig meervoudige beperkingen. Voor andere elementen uit de basiszorg, namelijk pijn en haptonomie, is niet duidelijk in hoeverre ze al aan de orde komen in het reguliere aanbod.

Aanwijzing 6:

Voor zover er inderdaad niet voldoende nascholingsaanbod over deze onderdelen van de basiszorg bestaat, zou dit een plaats moeten krijgen in een speciale training voor het ondersteunen van mensen met ernstig meervoudige beperkingen voor directe begeleiders. Op dit terrein zou het ROC Utrecht, dat over specifieke deskundigheid beschikt, zaken kunnen ontwikkelen die ook door andere ROC's gebruikt worden. Het Platform EMG zou gevraagd kunnen worden hierin een stimulerende rol te vervullen.

Van **accreditatie** van cursussen bleek vaak geen sprake. Het is echter belangrijk dat vastgesteld wordt dat cursussen bijdragen aan de verhoging van de kwaliteit.

Aanwijzing 7:

Er zou meer aandacht moeten uitgaan naar de externe toetsing van cursussen. Om meer zicht te krijgen op de waarde van de cursussen voor het bevorderen van kwaliteit kan de website (<http://www.emgplatform.nl>) waarop het cursusoverzicht wordt gepubliceerd een belangrijke rol spelen door het verzamelen van ervaringen met de cursussen.

Gebruikte literatuur

Federatie van Ouderverenigingen (FvO) & Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN). (2002). *Ruimte voor mensen. Naar een verhoging van de kwaliteit van bestaan en de kwaliteit van ondersteuning van mensen met ernstig meervoudige beperkingen*. Utrecht: FvO en VGN.

Federatie van Ouderverenigingen (FvO) & Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN). (2002). *Actieplan Ruimte voor mensen. Naar een verhoging van de kwaliteit van bestaan en de kwaliteit van ondersteuning van mensen met ernstig meervoudige beperkingen*. Utrecht: FvO en VGN.

Inspectie voor de gezondheidszorg (IGZ) (2000). *Ernstig meervoudig gehandicapt en dan? Een onderzoek naar de kwaliteit van zorg voor mensen met meervoudige complexe handicaps*. Den Haag: IGZ.

Bijlage 1 De samenstelling van de klankbordgroep

J. Blommendaal, coördinator projecten / scholing training, Federatie van Ouderverenigingen (FvO)
A. Ellerbroek, opleidingsfunctionaris Sherpa
D. Flikweert, coördinator NGBZ (vereniging voor deskundigheidsbevordering)
E. Goossens, directeur van het Expertisecentrum van Stichting Ipse
A. Homans, algemeen coördinator van het Centrum voor Consultatie en Expertise voor mensen met een
bijzondere zorgvraag Overijssel, Gelderland, Flevoland
E. Klapwijk, directeur Kenniscentrum Zorg, Siza-Dorpgroep
W. Kok, projectmanager VGZ, ROC Utrecht
H. Timmerman senior beleidsmedewerker arbeidsmarkt en onderwijs, Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland
(VGN)

Bijlage 2 De opzet van de beschrijvingen

- Titel
- Algemene inhoudsbeschrijving
- Doelgroep(en)
- Toelatingseisen
- Cursusduur
- Leerdoel(en)
- Opzet scholing
- Werkvormen en hulpmiddelen
- Docenten
- Omvang cursusgroep
- Inschrijving
- Aanbod op maat
- Certificaat
- Bijzonderheden
- Beschikbare documentatie
- Contactadres

Bijlage 3 Overzicht (na)scholingactiviteiten m.b.t. ondersteuning aan mensen met EMG

Cursus/training (Organisatie)	Thematiek	Einddoelgroep	Doelgroep(en)
1. 'Ervaar het maar' (Anneriet)	Motoriek Zintuigen Communicatie	Mensen met ernstige meervoudige beperkingen	Begeleiders Logopedisten (ergo)therapeuten Ouders
2. Diagnostiek en behandeling van mensen met een visuele en verstandelijke beperking (VAC Bartimeushage)	Zintuigen Diagnostiek/behandeling	Mensen met visuele en verstandelijke beperkingen	Gedragswetenschappers
3. Aanraken zonder drempels (Cerein)	Zintuigen Massage	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
4. De rode draad. Methodisch werken met mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking (Cerein)	Methodisch werken	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
5. Doedagen (Cerein)	Begeleiding	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
6. Leergang dagbesteding voor mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking (Cerein)	Dagbesteding Methodisch werken	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
7. Oorzaak en gevolg. Afstemmen van de ondersteuning van mensen met een ernstige tot matige verstandelijke beperking met moeilijk hanteerbaar gedrag (Cerein)	Gedragsproblematiek	Mensen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking met moeilijk hanteerbaar gedrag	Begeleiders
8. Sprakeloos spreken. Non-verbale taal van cliënten beter verstaan en spreken (Cerein)	Communicatie	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking en fysieke beperkingen	Begeleiders
9. Voelen en ruiken. (Cerein)	Zintuigen Massage	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
10. Ter overname aangeboden: ervaringskennis. Communicatie met mensen met een zeer ernstige verstandelijke (meervoudige) beperking (Esdégé- Reigersdaal, Noorderhaven)	Communicatie	Mensen met een zeer ernstige verstandelijke (meervoudige) beperking	Begeleiders
11. Basiscursus Gentle Teaching (stichting Gentle Teaching)	Bejegening	Mensen met een verstandelijke handicap	Alle betrokkenen bij ondersteuning van mensen met een verstandelijke handicap
12. Workshop COCP. Communicatie Ontwikkeling van niet-sprekende kinderen en hun	Communicatie	Kinderen met een verstandelijke en/of motorische beperking die niet of nauwelijks	Begeleiders

Communicatie Partners (Heliomare)		spreken	
13. Implementatietraject COCP Communicatie Ontwikkeling van niet-sprekende kinderen en hun Communicatie Partners (Heliomare)	Communicatie	Kinderen met een verstandelijke en/of motorische beperking die niet of nauwelijks spreken	Logopedisten Ergotherapeuten Gedragsdeskundigen
14. Basiscursus Belevingsgerichte zorg (IMOZ)	Belevingsgerichte zorg	Ouderen en demente-renden met een verstandelijke beperking	Begeleiders
15. Onderwijs aan kinderen met ernstige beperkingen. Leerroute zorg/onderwijs (Kenniscentrum Regionale Expertisecentra (REC), Seminarium voor orthopedagogiek)	Scholingsaanbod	Kinderen met ernstige (meervoudige) beperkingen	Leraren Begeleiders Therapeuten
16. Tweedaagse training Basale Stimulatie (NGBZ)	Zintuigen	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders Gedragsdeskundigen Ouders en familie-leden
17. Screening op slikstoornissen bij kinderen en volwassenen met een verstandelijke beperking met behulp van Dysphagia Disorders Survey (NGBZ)	Diagnostiek/behan- deling	Mensen met meervoudige beperkingen	Logopedisten Andere professionals (zoals diëtisten en verpleegkundigen)
18. Dagbesteding voor mensen met een ernstige verstandelijke handicap (NIZW)	Dagbesteding	Mensen met een ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
19. De ideale dag. Dagbesteding voor mensen met ernstige meervoudige beperkingen (NIZW)	Dagbesteding	Mensen met ernstige meervoudige beperkingen	Begeleiders Managers
20. Ouders als partners in de zorg (NIZW)	Samenwerking Ouders-begeleiders	Mensen met een verstandelijke beperking	Begeleiders Ouders of andere naastbetrokkenen
21. Natuurlijk een netwerk! (FvO)	Sociale netwerk	Mensen met een verstandelijke beperking	Ouders en familieleden
22. Cursus communicatietraining (Meticc)	Communicatie	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Logopedisten Begeleiders, Leerkrachten en Casemanagers Gedragsdeskundigen
23. Zorg voor mensen met ernstige meervoudige beperkingen (POA)	Diagnostiek/behan- deling Begeleiding	Mensen met ernstige meervoudige beperkingen	Gedragsdeskundigen
24. Zomercursus Personen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen. Een specifieke kijk. (Rijksuniversiteit Groningen)	Opvoedingspro- gramma	Mensen met ernstige meervoudige beperkingen	Gedragsdeskundigen
25. Cursus Werken met opvoedingsprogramma's (Rijksuniversiteit Groningen)	Opvoedingspro- gramma	Mensen met ernstige meervoudige beperkingen	Begeleiders Therapeuten Managers Gedragsdeskundigen

			Ouders
26. 'Kijk naar wat we zeggen' (Sherpa) ⁶	Verduidelijken ondersteunings-vraag	Mensen met zeer ernstige meervoudige beperkingen	Begeleiders
27. Bejegening en Shantala-massage (Sherpa) ⁷	Bejegening Massage	Mensen die intensieve verzorging behoeven	Begeleiders
28. Ontwikkelingspsychologie van het jonge kind (Sherpa) ⁸	Ontwikkelingspsychologie	Mensen met een ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
29. Spelvormen: inspelen op het niveau van de cliënt (Sherpa) ⁹	Spelvormen	Mensen met een ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders
30. Personal Futures Planning (Stichting de Toekomst)	Persoonlijke toekomstplannen	Mensen met een verstandelijke beperking	Begeleiders Het netwerk van mensen met een verstandelijke beperking
31. Communicatiemiddelen in de praktijk (Viataal)	Communicatie	Mensen met een verstandelijk of meervoudige beperking	Ergotherapeuten Logopedisten Leerkrachten
32. Toegang tot communicatie (Viataal)	Communicatie	Mensen met een verstandelijke handicap en (ernstige) communicatieve beperkingen	
33. Totale communicatie (Weerklank)	Communicatie	Mensen met een verstandelijke beperking en een auditieve / communicatieve beperking	Ouders, vrijwilligers Begeleiders Mensen met een verstandelijke beperking zelf
34. Dagbesteding voor Gijs, Dagbesteding voor mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke handicap (Wisian)	Dagbesteding	Mensen met een (zeer) ernstige verstandelijke beperking	Begeleiders

⁶ Op dit moment werkt Sherpa aan een leerroute voor begeleiders voor deze doelgroep waarbij de afzonderlijke cursussen geïntegreerd worden aangeboden. In de loop van het najaar van 2003 komt nadere informatie hierover beschikbaar. Deze wordt dan ook op de website <http://www.emgplatform.nl/> gepubliceerd.

⁷ Zie noot 5.

⁸ Zie noot 5.

⁹ Zie noot 5.

Andere initiatieven

Intervisiewerkgroep logopedie en MG	Logopedisten
Werkgroep Zorginhoudelijke zaken van het Platform EMG	Gedragsdeskundigen